

Təranə RÜSTƏMOVA
AMEA Nizami Gəncəvi adına
Milli Azərbaycan Ədəbiyyatı Muzeyi
aykarustemli@mail.ru

TƏMSİL ABBASQULU AĞA BAKIXANOV **YARADICILIĞININ BİR QOLU KİMİ**

XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatında təmsil yaradıcılığı ənənələri rus və dünya təmsilinin təsiri ilə özünün yeni yüksəliş mərhələsinə qədəm qoyub alleqorizmdən real həyat hadisələrini əks etdirən ədəbi janra çevrildi. Azərbaycan cəmiyyətinin odövrkü mühüm ictimai-siyasi və əxlaqi-mənəvi problemləri məhz bu dövrdə yeni tipli təmsil janrının yaranmasının başlıca səbəbi kimi dəyərləndirilə bilər.

Ədəbiyyatımızda mövzu baxımından aktuallaşmış, formaca zənginləşmiş yeni tipli təmsil janrının ilk görkəmli nümayəndəsi Abbasqulu ağa Bakıxanovdur. Şairin bizə gəlib çatan təmsilləri “Tülkü və qoyun”, “Yersiz iftixar” və ya “Çinar və kudu”, “Qurd və ilbiz”dir.

A.A.Bakıxanov təmsillərinin mövzusunu Şərqi məşhur rəvayət və əfsanələrindən götürmüşdür. Əksər təmsillərin başlanğıcında sənətkarın epigraf kimi verdiyi “Yazılıb bir maraqlı dastanda” sözləri mövzunun iqtibas olunduğuna bir işarədir.

“Qurd və ilbiz” təmsilində göstərilir ki, qurd alma ilə birlikdə ağacdən düşür. Əvvəl bu vəziyyətdən qorxsada, sağ qaldığını görüb təkəbbürlənən qurd lovğalanaraq uzaqdan onu izləyən, qorxudan qınına qısılmış ilbizə fəxrlə baxaraq deyir:

Nəzər salıb fəxr ilə bağırdı: “Ey, bura bax,
Gör mən necə qoçağam”. O, bir az da qalxaraq

Alma üstə dikəldi, dedi: “Minarəyəm mən,
Yaxın gəl, ta sayəmdə qorunasan küləkdən”.

Elə bu vaxt güclü külək əsir, alma ağacdən qopub qurdun başına düşür. Hava sakitləşəndən sonra ilbiz yuvadan çıxıb qurda baxır və deyir:

İlbiz ahəstə dedi: “Budur şöhrətin sonu,
Yersiz öyünmək, qürur məhv etdi axır onu”.

Qüdsinin “Tülkü və qoyun” təmsilində dara düşən qoyuna kömək edən it onu tülkünün hiyləsindən, qurdun acgözlüyündən qoruyur. “Tülkü və qoyun” təmsili məzmun baxımından “Toplan” xalq təmsilinə, Nizami Gəncəvinin “Ovçu ilə tülkünün hekayəti”nə və Abdulla Şaiqin “Tülkü və xoruz” təmsillərinə bənzəyir. Yuxarıda adları çəkilən nümunələrin hər birində itin sədaqətindən bəhs olunur.

Qeyd etmək lazımdır ki, şairin təmsilləri həm məzmun, həm də forma etibarı ilə sənətkarlıqla işlənmişdir. O, təmsillərində lakonik, aydın bir dillə ideyalarını oxuculara aşılaya bilir, hər zaman haqqın, ədalətin tərəfində duraraq zülmü, haqsızlığı ifşa edir.

İ.A.Krılovun təmsilləri ilə ilk dəfə maraqlanan və onu Azərbaycan xalqına tanıdan böyük mütəfəkkir Abbasqulu ağa Bakıxanov təxminən XIX əsrin 30-cu illərində şairin “Eşşək və bülbül” təmsilini dilimizə tərcümə etmişdir. Görkəmli ədəbiyyatşünas Firidun bəy Köçərli sözügedən tərcüməni bəyənərək demişdir: *“Bu təmsili indiki həyat üzrə olan şairlərimizdən bəziləri təlimi-ətfalə məxsus tərtib olunan kitabçalar üçün rusdan türkə tərcümə etmişlər, vəli heç biri belə xoş səpkidə və şairanə tərcümə edə bilməyibdir... Abbasqulu ağanın bu şairanə tərcüməsi hər bir qiraət kitabçasını zinətləndirə bilər”*.

A.A.Bakıxanov bu təmsili sərbəst tərcümə edərək forma və məzmun gözəlliyini saxlamağa müvəffəq olmuşdur:

Nəqlidir, bülbülü görüb eşşək
Dedi: –Qəlbimdə vardır üqdəyi-şəkk.
Xalq edir sövtü ləhcəni tərif,
İstərəm mən həm eyləyim tövsif.

XIX əsrin 80-ci illərində Kırılovun bir çox təmsillərini nəsr və nəzmlə tərcümə edən Həsənəli ağa Qaradaği də “Eşşək və bülbül” təmsilinə (1888) müraciət etmişdir:

Bu sözü elə ki eşidib bülbül
Gah səsinə bəm eləyib, gahi zil.
Qülğulə salıbdır ərzü-səmayə,
Gətirib quşları tamam nəvayə.

Görkəmli maarifçi Rəşid bəy Əfəndiyevin tərcüməsi (1898) də özünəməxsusluğu ilə seçilir. Belə ki, bülbülün ifasını təsvir edərkən onu xanəndəyə bənzədən şair eyni zamanda muğamın ayrı-ayrı şöbələrinin adlarını da sadalayaraq təmsilə milli kolorit verməyi bacarmışdır:

Oxudu Bülbül öz muğamatın,
Zahir etdi tamam kamalatın.
Dedi şövq ilə hər hava üstə,
Həm “Nişapur”, həm “Nəva” üstə.
Başladı sonra “Şur”, “Şəhnaz”ı,
Eşşəyi, bəlkə, eyləsin razı.

Daha sonralar görkəmli Azərbaycan şairi Abdulla Şaiq də sözügedən təmsili dilimizə çevirmişdir (1913):

Bülbül o dәм açdı sarı dimdigin,
Eylәdi zar hünәrini bildigin.

Basdı gözәl inci sәsi hәр yanı,
Dağı, daşı, çayır-çәмәni, ormanı.

Yuxarıda ayrı-ayrı sәнәtkarların yaradıcılığından gәtirdiyimiz bәdii tәrcümә nümunәləri, *“Onun dili tükәnmәz rusizmlәр mәнбәyidir. Krılovun tәmsillәrini heç bir xarici dillәrә tәrcümә etmәk olmaz”* deyән böyük rus tәnqidçisi V.Q.Belinskinin fikirlәrini bir qәdәр şübhә altına alır.

XX әsrin mәşhur tәmsilnәvisi Hikmәt Ziyanın “Bülbül xorda” tәmsili dә İ.A.Krılovun “Eşşәk vә bülbül” şeirini xatırladır:

Qarğa oxuyanlara
Bir yol qiymәt verirdi.
Kim qarıldamırsa da,
Onda nöqsan görürdü.
Növbә Bülbülә çatdı,
Qarğa özünü dartdı:
– Hә, yaxşı oxuyursan,
Afәrin sәнә, urra!
Amma qarğa deyilsән,
Sәni yazıram xora!

Tәmsillәrin böyük tәрbiyәvi әhәmiyyәtini nәzәrә alan Abbasqulu ağa Bakıxanov İ.A.Krılovdan etdiyi “Eşşәk vә bülbül” tәmsilinin tәrcümәsi ilә әdәbiyyatımızla rus vә Avropa әdәbiyyatının qarşılıqlı әlaqә vә münasibәtinin tәmәlini qoymuşdur.

Tarana Rustamova

**A FABLE AS ONE OF THE BRANCHES
IN THE CREATION
OF ABBASGULU AGA BAKIKHANOV**

Summary

In the presented article the fable activities of Abbasgulu aga Bakikhanov, who is the first eminent author of new fable genre in Azerbaijan literature, is analysed. Moreover, “Essek ve bulbul” which was written by Krilov, was translated by Abbasgulu aga Bakikhanov and probed by comparing by being attracted to an investigation.